

Сеитова Э. Переселенческий билет: трудовая миграция в Крым, 1944–1976. – Симферополь : Антиква, 2013. – 236 с., ил. – (Серия : «Биобиблиография крымоведения»; вып. 19)

Перетворення, що відбуваються у сучасному житті України, зумовлюють необхідність всебічного, об'єктивного вивчення розвитку українського суспільства. Велике значення для цього має виважена демографічна політика як загальнодержавна, так і регіональна. При реалізації внутрішньої політики слід враховувати специфіку розвитку окремих регіонів. Тому дуже актуальним стає вивчення суспільних наслідків впровадження загальнодержавної та регіональної соціальної політики чи її елементів. У даному контексті вельми цікавим є дослідження Ельвіни Сеітової «Переселенський квиток: трудова міграція в Крим (1944–1976)».

Знайомство зі змістом монографії дає підстави вважати працю цікавим та корисним науковим дослідженням. Тези автора виявляються логічними та обґрунтованими. Робота дає можливість зробити висновок, що дослідження базується на цілком продуманій структурі, відрізняється чіткою логікою досягнення поставленої мети. Поєднання історичного, демографічного, економічного та соціального аспектів дозволило піддати всебічному аналізу досліджувану проблему. Структура дослідження уможливила всебічне висвітлення обраної проблеми як загалом, так і в окремих її аспектах.

Отримані результати мають наукову новизну, яка насамперед полягає у тому, що авторка здійснила всебічний аналіз діяльності структур радянської влади у системі забезпечення трудовими ресурсами окремо взятого регіону України. Викладені у монографії положення дозволили критично оцінити результативність здійснених владою кроків та проаналізувати особливості міграційних процесів до Криму, а також наголосити на важливих аспектах соціального становища переселенських контингентів.

Історіографічний аналіз доробку попередників свідчить про знання авторкою наукової історичної та спеціальної літератури, що дало змогу виявити прогалини у вивченні трудової міграції до Криму та лягло в основу побудови структури дослідження. Е. Сеітова зосередила свою увагу на економічній та демографічній ситуації в Криму після звільнення від нацистів, формах і методах державного регулювання трудового потенціалу регіону, дослідила діяльність переселенських структур держави, проаналізувала міграційну політику, вивчила організаційні та практичні елементи процесу заселення Криму упродовж 1944–1976 рр.

Авторка опрацювала значний масив архівних джерел із фондів центральних (Україна, Російська Федерація) та місцевого архівів. Переважна більшість матеріалів була вперше запроваджена до наукового обігу. Джерельну основу дослідження складають нормативні документи, діловодна документація державних установ та органів місцевого самоврядування, різноманітні статистичні зведення, матеріали періодичних видань, інтерв'ю з безпосередніми учасниками тих подій. Систематизована джерельна база дослідження виявляється досить репрезентативною і загалом відповідає логіці досягнення поставленої мети та вирішенню дослідницьких завдань.

У другому розділі досліджено економічне становище півострова після звільнення від окупації, проаналізовано діяльність переселенських структур в СРСР, схарактеризовано міграційні процеси у державі. Логічно доповнює розділ сюжет щодо особливостей стану сільського господарства в окремих економічних районах європейської частини Радянського Союзу. Хоча цей екскурс дещо виходить за пріоритетну проблематику дослідження, але, на наш погляд, видається доречним і логічно вписується у загальну картину аналізу порушеної проблеми. У праці детально і всебічно аналізується функціонування системи трудових резервів та демографічні умови, що склалися на початок досліджуваного періоду. Авторкою ґрунтовно вивчено демографічні чинники, які спонукали владні органи до проведення активних переселенських кампаній. Спираючись на систематизовані матеріали,

дослідниця робить логічний висновок про те, що Кримський півострів у результаті воєнних дій зазнав колосальних збитків. Господарство регіону було зруйновано. Однак найістотніші втрати спостерігалися у демографічній площині – у результаті евакуацій, жертв під час бойових дій і депортацій.

У той же час дослідниця робить справедливий висновок про те, що сформована в коридорах влади концепція щодо перспективності та неперспективності сіл, яка охоплювала соціальну, економічну й демографічну сфери життя, негативно позначилась на житті сільських регіонів, оскільки наслідками цього процесу були зменшення державних дотацій селам, визнаних неперспективними; визначення збитковими насамперед дрібних колгоспів; заборона утримувати худобу тим, хто не працював у колективному господарстві; об'єднання сільських рад і ліквідація рад у невеликих селах; зняття зі статистичного обліку маленьких сіл і хуторів, об'єднання їх із великими під новою назвою; залишковий принцип соціального розвитку села загалом. Такі кроки влади навіть без організованих кампаній по переселенню потужно впливали на міграційні процеси у середовищі сільського населення.

Крім того, у монографії наголошено, що, переслідуючи мету збільшити ефективність сільського господарства, радянський уряд вдавався до різних спроб впливу на колгоспне виробництво, серед них і організовані переселенські акції. У той же час подібна практика значно ускладнювала демографічне становище в сільських регіонах областей виходу.

Третій розділ монографії присвячено вивченню організації трудової міграції до Криму у 1944–1964 рр. Е. Сеїтова доводить – перші десять років переселення виявилися провальними, у зв'язку з тим, що значна частина населення через недосконалу систему господарського влаштування покинула регіон. Багато переселенців не забезпечувалися житловими будинками, не мали в особистому користуванні корів, не могли використати встановлені пільги. Переселенців у Криму розміщували у будинках представників депортованих народів, видавали новоселам для користування їхні особисті речі та інвентар.

Із 1954 р. у переселенському процесі розпочався новий етап, обумовлений передачею Криму до складу УРСР і відповідними змінами в організації заселення півострова вже через компетенції республіканського уряду. Як наслідок, області УРСР стали базовими для організації переселення на півострів, і упродовж десятиліття переселенський процес до Криму мав позитивну динаміку. Заселення півострова новоселами переважно з областей УРСР було основною і головною тенденцією програми економічного розвитку регіону.

Також у дослідженні значну увагу приділено питанням адаптації колгоспників-переселенців. Переселенська кампанія передбачала, окрім іншого, програму господарсько-побутового облаштування населення, яке організовано прибувало на півострів. Але, як справедливо відзначає дослідниця, на першому етапі якість облаштування переселенців мала вкрай недостатній характер. Новоселів розселяли у колишніх будинках спецпереселенців, матеріальна допомога та кредити фактично нараховувалися з переборами й освоювалися не у повному обсязі, здана у колишніх місцях проживання худоба не компенсувалася. У зв'язку з цим, понад 60% прибулого населення вважало неможливим своє подальше проживання на півострові. Для багатьох переселенців, які звикли жити на рівнинній місцевості, користуватись у побуті хатніми печами та колодязями, відсутність цих звичних об'єктів ставало суттєвою перешкодою для адаптації. Однак через те, що заселення краю було ключовим елементом у досягненні мети відновлення економіки та господарства регіону, влада приділяла значну увагу питанню ефективності програми облаштування та адаптації переселенців.

Водночас слід погодитися з авторкою у тім, що особливістю цього етапу стала зміна ставлення до переселенців: місцеві керівники приділяли основну увагу закріпленню новоприбулих людей, які отримували фінансову, господарську допомогу; розгорнулася переселенська будівельна програма, новосели проходили курси перенавчання новим спеціальностям. Завдяки вжитим заходам відсоток самовільного вибуття населення значно скоротився.

У четвертому розділі досліджено тенденції переселенського процесу до Кримської області УРСР у 1965–1976 рр. Дослідниця слушно зазначає, що у результаті посилення уваги до питань господарського облаштування новоприбулих, удалося дещо стабілізувати закріплення людей у місцях вселення. Ті ж виїзди, що мали місце, були пов'язані з недоліками у культурно-побутовому обслуговуванні населення. Головними причинами називались відсутність водопостачання, електрики, дошкільних закладів тощо.

У той же час збереження тенденції нестачі демографічного потенціалу в Криму зумовлювало продовження програм організованого переселення. У 60–70-х рр. ХХ ст. зростання населення в Криму становило 40,3%, трудові ресурси зросли на 60,1%. При цьому у формуванні чисельності населення механічний приріст перевищував природний і становив 72,3% від загального приросту населення.

Загалом дослідження Е. Сеїтової характеризується успішним вирішенням поставлених завдань. На наш погляд, авторці вдалося реконструювати та об'єктивно проаналізувати трудову міграцію до Криму впродовж 1944–1976 рр. Книга неодмінно стане в нагоді усім, хто цікавиться проблемами історії та демографії новітнього часу.

Володимир ГАВРИЛОВ.

